

Univerzita Karlova v Praze

**„Latina jako jazyk setkávání“ a „*Schola ludus* neboli zpráva
o využití (autorského) latinského divadla při výuce latiny“**

Jiří A. Čepelák

Accademia Vivarium novum, Řím

e-mail: cepelak.jiri@seznam.cz

Mgr. Bořivoj Marek

Akademické gymnázium Štěpánská, Praha

e-mail: marek.borivoj@agstepanska.cz

Abstrakt

První část příspěvku podává zprávu o postavení latiny v dnešním světě a přináší stručné zamyšlení nad tím, proč je latinský jazyk v současné době na ústupu. Zároveň však ukazuje, že existují cesty a účinné metody, které mohou ku prospěchu českého školství tento neblahý stav zvrátit. Prostor je věnován i příkladům ze zahraničí, včetně škol a akademií, jimž se daří i v dnešní době udržovat odkaz antického světa a humanismu, a poskytovat tak vzor podobným snahám v ČR. Výsledek těchto snah a aktivit je rovněž součástí tohoto pojednání.

Druhá část příspěvku přináší svědectví o pokusech zavádět latinské (autorské) divadlo do výuky latiny. Prostředí, v němž se tak děje, je dvojí: 1) skupina vysokoškolských studentů a absolventů studia klasických jazyků (UK FF), kteří se věnují autorským latinským hrám; 2) několik skupin studentů pražského Akademického gymnázia pracujících s jednoduchými dialogickými texty určenými k dramatizaci. Díky nim získávají možnost rozšířit si slovní zásobu a „vyzkoušet si“ myšlení v latině. v příspěvku se také srovnávají poznatky o této dramatické práci s doporučeními a zásadami formulovanými tvůrcem koncepce Schola ludus Janem Amosem Komenským.

Klíčová slova: *latina, humanismus, aktivní přístup, didaktika latiny, překladovo-gramatická metoda, přímá metoda, Total Physical Response, Lexical Approach, učebnice latiny, živá latina, latinské divadlo, Komenský, Schola ludus, pohádka, Pražský latinský kroužek, Schola nova, Colloquium Latinum Masarykianum, Accademia Vivarium novum, LVPA, Hans H. Ørberg*

Abstract

The prior part of this article concerns the position of Latin in our times and contains a short reflection on the reasons of its disappearance from our schools. It also shows that there are efficient methods through which we can overcome this regrettable state of affairs in Czech schools. a subsequent part is dedicated to providing examples of such methods being used abroad in schools and academies which successfully conserve and cultivate the heritage of antiquity and humanism, and offer a paradigm to those who would attempt something similar in the Czech Republic. The outcome of these attempts and activities is also described in this essay.

The latter part of the essay adduces a testimony about the attempt to apply (original) Latin theatre into Latin teaching. This is conducted by two groups working under different circumstances. The first of them is a group of university students and alumni of Classics' (Charles University – Faculty of Arts) who perform original Latin plays; the other is a collection of groups of students of the Prague Academic Comprehensive School who act out simple dialogues intended for performance. In this manner they have an opportunity to enlarge their vocabulary and to try to think in Latin. The experience of this dramatisation is compared with the original principles formulated by John Amos Comenius, who first conceived the notion of the Schola

ludus.

Key words: *Latin, humanism, active approach, didactics of Latin, grammar translation method, direct method, total physical response, lexical approach, textbooks of Latin, living Latin, Latin theatre, Comenius, Schola ludus, fairytale, Circulus Latinus Pragensis, Schola nova, Colloquium Latinum Masarykianum, Accademia Vivarium novum, LVPA, Hans H. Ørberg*

Latina jako jazyk setkávání (Jiří A. Čepelák)

Koho, s kým, kde, kdy, proč a jak? To jsou otázky, na které jsem se rozhodl zaměřit v krátkém příspěvku věnovaném významu latinského jazyka pro současné vzdělávání a novým trendům v jeho výuce u nás i v zahraničí. Úvodem bych chtěl na několika obecně známých příkladech nastínit vnímání latiny českou společností a její postavení v ní.

„Vlk nese domovníkovi psaní“ aneb postavení latiny na českých školách

„Tuleň nese domovníkovi dýmku, zatímco vlk nese domovníkovi psaní,“ je jednou z nejznámějších vět určených k překladu do latiny a úzce souvisí také s tématem tohoto příspěvku (překlad by mohl znít: *Phoca ostiorario fumibulum fert, dum lupus ostiario litteras portat*). Krátce předtím, než se mu udělalo nevolno, ji ve filmu *Škola, základ života* (1938) pronesl přísný prvorepublikový profesor Lejsal, kterého dostala do úzkých přítomnost okresního školního inspektora a vtipy jeho vlastních studentů. Také náš současný náhled na latinský jazyk je často dán představou přísného učitele, který vyžaduje překlady nesmyslných vět vytržených z kontextu. Sice se snaží svým studentům zprostředkovat poklady klasické vzdělanosti, ale často způsobem, který jako by nepatřil do moderní doby. Zákonitě se tedy stává snadným terčem studentských výstřelků a vtipů. Podobně byla ztvárněna i postava staříckého a nadmíru dobrotivého vyučujícího latiny, který svým studentům ve filmu *Marečku, podejte mi pero* (1976) sdělil, že „i skladník ve šroubárně si může přečísti Vergilia v originále.“ Oba učitelé mají společný původ v předválečné době. Zatímco v prvně zmíněném filmu byla latina povinným předmětem na všech gymnáziích, v novějším byla po svém naprostém zrušení v 50. letech opět povolena a zařazena zpravidla mezi nepovinné předměty. Právě poznámka o skladníkovi ve šroubárně však již zní jako ze zcela jiného světa.

Tímto poněkud netradičním a jistě zjednodušujícím úvodem jsem chtěl poukázat na vnímání latiny až do konce 80. let 20. století. Po sametové revoluci latina opět zažila nový zájem žáků i studentů, v Brně bylo dokonce založeno klasické gymnázium. Od přelomu tisíciletí je však opět na výrazném ústupu. Jediné klasické gymnázium u nás bylo v roce 2004 sloučeno se španělským, čímž vzniklo současné Klasické a španělské gymnázium v Brně-Bystřci. Latinský jazyk se neobjevil ani v novém RVP SŠ (účinném od 1. 9. 2009), nebyl zahrnut mezi nepovinné předměty státní maturity a, jak vysvítá ze statistik *Ústavu pro informace ve vzdělávání* (ÚIV, 2000-2011), jeho pozice ve středoškolském vzdělávání v posledních letech prudce oslabuje (šk. rok 2000/01: 11 784 gymnazistů; r. 2004/05: 9 403; r. 2010/11: 7 314 a letos už jen 6 743 gymnazistů, což představuje za posledních deset let pokles z více než 8 na cca 4,5%). Tato čísla jsou obzvláště zarážející, srovnáme-li je se sousedním Německem, kde počet studentů latiny vzrostl ve stejném období v řádu desítek procent (DESTATIS, 2007) a společně se starou řečtinou a hebrejštinou nachází zastání dokonce i ve spolkovém parlamentu (Meinhardt, 2010).

Výuka latiny je na vzestupu také v USA, naopak v Kanadě je ohrožena a za její zachování na středních školách se stavějí i potomci přistěhovalců z Asie (Allen, 2010).

Úkolem tohoto článku jistě není analýza nejrůznějších příčin tohoto vývoje u nás a všech kroků vedoucích k jeho vrácení do kladných čísel. Proto se zde nebudeme detailně zabývat ani Memorandem Asociace učitelů klasických jazyků ze 4. ledna 2012, které je adresováno MŠMT ČR s cílem zahrnout latinu mezi nepovinné předměty státní maturity. Naši pozornost zaměříme spíše k novým hnutím ve školní výuce latiny jakožto jazyka setkávání, které je však svým pojetím naprosto výjimečné.

Latina – pacient ve vážném stavu a lékařské prognózy.

Latina je pro mnoho lidí již dávno mrtvým jazykem, který nemá co nabídnout. Jsou nejdříve ochotni uznat její propedeutický význam pro studium románských jazyků, jistý smysl pro logickou stavbu jazyka a cvičení lingvistických kompetencí. Případně pak skutečnost, že valná většina lékařského, právníckého i jiných odborných názvosloví pochází z latinského jazyka. Jsou to ale dostatečné důvody pro studium latiny? Není snad efektivnější učit se románské jazyky, cvičit logiku v matematice nebo se jen naučit odborné názvosloví nazpaměť, aniž bychom se dlouho a s nejistým výsledkem učili mrtvý jazyk? V čem tedy spočívá zásadní význam latiny a jak by se měla vyučovat?

Abychom mohli na tyto otázky uspokojivě odpovědět, je třeba se vrátit o několik staletí zpět. Latina je totiž výjimečná tím, že se ve školách vyučuje již více než dva tisíce let. Staleté zkušenosti s její výukou nás tedy mohou i nyní v lecčems inspirovat.

Zaměříme se nejprve na období humanismu. Na něj se totiž naše doba hned po osvícenství nejvíce odvolává jako na svůj druhý nejvýznamnější inspirační zdroj. Otec humanismu Francesco Petrarca (1304-1374) oceňoval latinu jako nejvhodnější jazyk nejen k učené diskusi se svými vrstevníky, ale také s těmi, kteří „ač se již před mnoha staletími obrátili v prach, stále s námi žijí, přebývají a hovoří silou svého ducha a svým úctyhodným odkazem“ („*Quanta gratia, claris et probatis scriptoribus est habenda, qui multis ante nos seculis in terram versi, divinis ingeniis institutisque sanctissimis nobiscum vivunt, cohabitant, colloquuntur?*“ [Petrarca, 1613 (1360), s. 35]) Vždyť žádný jiný evropský jazyk se nemůže pochlubit všestrannou literární tradicí trvající v době humanismu tisíc, nyní již +dva tisíce let. Setkávání s ní nemělo být omezeno na pouhou četbu, ale mělo směřovat především k tříbení vlastního úsudku, plodnému dialogu s minulostí a skrze ní i se současníky a dobou, v níž se čtenář nacházel. Cílem výuky měl být právě rozhovor a aktivní setkávání s minulostí i současností prostřednictvím jazyka, jehož gramatická struktura v klasické formě již od přelomu letopočtu prakticky nepodléhala výraznějším změnám. Vznikla tak představa mezinárodního společenství učenců (*res publica litterarum*), jehož společným cílem bylo povznesení lidské vzdělanosti a jež nebylo omezeno ani plynutím času ani národnostními nebo konfesionálními rozdíly. Latina se stala vyučovacím

jazykem na katolických i protestantských gymnáziích v celé Evropě – u katolických jezuitů, na kalvínských, luteránských i bratrských školách. Všichni velcí pedagogové tehdejší doby v čele s Janem Amosem Komenským (1592-1670) totiž pochopili, že nejefektivnější metodou k dosažení tohoto cíle je **aktivní** používání jazyka ve výuce i mimo ni (Komenský, 1957b [1657], 1986 [1648])

V současném školství se používá převážně tzv. překladově-gramatická metoda výuky. Ta vychází z pozitivismu počátku 19. století, kdy tvořila opozici k jezuitské tradici. Cílem sice zůstala četba klasických latinských autorů, ale naprosto se změnila metoda, která ve svém důsledku ovlivnila také dosažitelnost cílů výuky a vedla k ústupu latiny ze škol. Aktivní používání jazyka bylo omezeno na překládání z latiny a do latiny a začal se klást jednostranný důraz na pečlivost, trpělivost, poslušnost a cvičení logických a lingvistických kompetencí (Miraglia, 2009, s. 9-31). Výuka latiny se vzdálila od reálného života. Vnější projevem této skutečnosti je překládání nesmyslných nebo z jinak smysluplného kontextu vytržených vět typu: „Učitelce nosíme dlouhé dopisy,“ (Fürst, 1946, s. 6) nebo „Chlapec vidí krásnou rostlinu v černém lese,“ (Seinerová, 2009, s. 23) od nichž zbývá již jen krůček k parodii: „Vlk nese domovníkovi psaní,“ z již zmíněného filmu *Škola základ života*. S trochou nadsázky lze říci, že latina se podobá pacientu, kterému byly podány tisíce léky. Nedostala se však nejdříve na stůl praktického lékaře, ale patologa, který jí svými někdy i dobře míněnými zásahy působí utrpení a ohrožuje ji na životě. Právě zde leží počátky rozšířeného obrazu latiny v současné společnosti i kinematografii, snad s výjimkou světového filmu *Vyšší princip* (1960), kde jsou latinský jazyk a literatura vylíčeny v souladu s humanistickou tradicí jako prostředek setkávání s minulostí i současností a jako aktualizovaný inspirační zdroj pro současnost.

V současnosti se latina vyučuje pouze na zlomku českých středních škol, v širší míře zpravidla pouze ve větších městech. Hrozí jí tedy zánik? Můžeme její výuku a smysl aktualizovat? Emeritní profesor univerzity v Mnichově Wilfried Stroh ve svých dějinách latinské literatury napsal, že latina není mrtvý ani živý, nýbrž nesmrtelný jazyk, který již mnohokrát vstal z mrtvých (Stroh, 2007). Takové zmrtvýchvstání je možné i dnes, ale jen v součinnosti samotných vyučujících i ředitelů škol, kteří pro to mohou vytvořit předpoklady. Hodinová dotace latiny byla totiž často natolik zredukována, že nestačí ani k základní výuce tohoto nebo jakéhokoliv jiného jazyka, natož k dosažení jejího cíle. Uzavírá se tak bludný kruh, kdy se latina vyučovaná překladově-gramatickou metodou zdá být příliš těžká a neužitečná. Proto se jí opět omezuje hodinová dotace. Důsledkem tohoto kroku často bývá její ještě intenzivnější a náročnější výuka bez možnosti realizace inovací, a tudíž opět dochází k jejímu omezení, případně přeřazení mezi volitelné předměty. Mnohde se z ní stává pouhé představení lékařského názvosloví, které se bystrý student dokáže naučit nazpaměť i zcela sám. Jinde je výuka latiny redukována na antické reálie, které jsou jinak přítomny v hodinách dějepisu. Nakonec latina zcela mizí z nabídky školy.

Latinské školy a akademie – naděje na změnu?

K tomuto trendu dochází s odchylkami v celém západním světě kromě Spojených států amerických, Velké Británie a Německa, kde je tendence opačná. v některých evropských zemích však vznikla hnutí nezávislá na státním nebo církevním systému školství, jejichž cílem je obnovit humanistické tradice a dokázat, že jsou stále významné i pro dnešní dobu. V polovině devadesátých let tak nezávisle na sobě vznikly dvě instituce: *Accademia Vivarium novum* v jihoitalské Montelle a *Schola nova* poblíž Bruselu v Belgii. Jejich společným znakem je činnost s mezinárodním dosahem a složením žáků i učitelského sboru, aktivní výuka a používání latiny v psaném i mluveném projevu, důraz na porozumění textu a orientaci v něm a vedení studentů k samostatnému přemýšlení o minulosti i současnosti. Výuka jazyka již není omezena pouze na osvojení lingvistických dovedností, ale pěstují se též lingvální kompetence. Velký důraz se klade na hudbu, divadlo a progresivní metody výuky jako např. *Total Physical Response (TPR)*, metodu výuky jazyků, kterou v 60. letech 20. století zavedl emeritní profesor psychologie James J. Asher z univerzity v San José v USA. Člověk by se podle ní měl učit každý další jazyk podobně jako mateřský, tedy dlouhodobým posloucháním a fyzickým plněním příkazů. Dochází tak k vytváření přímých vazeb mezi činností a jejím slovním vyjádřením v daném jazyce. Ani gramatika není v opozici vůči slovní zásobě, ale v duchu didaktické koncepce *Lexical Approach* tvoří v rámci jazyka jeden celek založený na gramatikalizovaných slovních vazbách (Miraglia, 2009, s. 80-88). Vše je v souladu s Komenského principy názorného vyučování, školy jakožto „dílny lidskosti“ (*officina humanitatis*), tedy místa, kde jsou žáci vychováni a vedeni k plnému lidství, a „školy hrou“ (*schola ludus*), která však nesmí být samoúčelná (Komenský, 1970 [1959], s. 59-61; 1989 [1648], s. 306). Obě soukromé vzdělávací instituce však mají své odlišnosti.

*Schola nova*¹ je mezinárodní základní a střední škola zaměřená na všestrannou výchovu a vzdělávání v duchu humanismu. Svědčí o tom i motto školy, převzaté ze Senekových (4 př. n. l. – 65 n. l.) listů Luciliovi: „*Vita sine litteris mors est et hominis vivi sepultura* – Život bez literárního vzdělání je pro člověka jako smrt a pohřbení za živa“ (Sen. *epist.* 83). Škola vznikla na předměstí Bruselu v roce 1995 z iniciativy rodičů, kteří byli nespokojeni s úrovní veřejného školství v Belgii. Navštěvuje ji cca 70 žáků ve věkovém rozmezí 6-11 (základní škola) a 11-16 let (gymnázium). Docházejí buď z blízkého okolí, nebo bydlí na internátu přímo v budově školy. Studium bývá obvykle placené, nicméně chudší studenti mohou získat stipendium. Povinnou součástí výuky je také starořecký a latinský jazyk, a to v posledních dvou letech prvního stupně základní školy, tj. pro žáky ve věkovém rozmezí 9 až 11 let, a následně po celou dobu trvání pětiletého gymnaziálního studia. V prvním roce se latině věnuje jedenáct, v dalších letech pět až šest hodin týdně. Bývají v ní také vyučovány dějiny středověku a některé jiné předměty. Ve druhém ročníku gymnázia studenti ve věku 12 nebo 13 let začínají s aktivním

---

¹<http://www.scholanova.be/>

studiem starořeckého jazyka, kterému je věnováno čtyři až pět hodin týdně. Z ostatních jazyků je povinnou součástí výuky také francouzský, anglický a holandský jazyk. Je možné si zvolit také arabštinu, hebrejštinu, starou egyptštinu, italštinu, španělštinu a němčinu. Studenti školy vykazují vysokou úspěšnost jak ve státní maturitní zkoušce (absolvují ji o dva roky dříve než na státních školách), tak na univerzitách a jiných vysokých školách všech směrů.

Druhým významným centrem tohoto druhu je *Accademia Vivarium novum* – mezinárodní škola se sídlem v Římě², která svým jménem odkazuje na pozdně antické *Vivarium*. Tento jihoitalský klášter se školou a rozsáhlou knihovnou založil v 5. století n. l. římský senátor Cassiodorus (c. 485 – c. 585), aby zachránil dědictví antického latinského písemnictví (O'Donnell, 1979). Nové *Vivarium* však ještě více navazuje na odkaz humanistických akademií a již zmíněnou představu o nadčasovém, nadnárodním a nadkonfesijním společenství učenců *res publica litterarum*. Aktivní přístup k současnému světu vyjadřuje motto přidruženého vydavatelství, které pochází z kázání sv. Augustina (354-430 n.l.): „*Nos sumus tempora. Quales sumus, talia sunt tempora* – My jsme doba. Jací jsme my, taková je doba“ (Aug. *Serm.* 80). Počátky této školy také sahají do 90. let minulého století. Cílem prozatím jednoletého studia je poskytování kvalitního vzdělání na základě humanistických idejí. Veškerá výuka zaměřená především na latinskou, řeckou a italskou literaturu, latinský humanismus, antickou filozofii, dějiny a didaktiku latiny probíhá pouze latinsky nebo starořecky. Významnou úlohu hraje také hudba a divadlo. Každý rok se studia účastní mezi dvaceti a čtyřiceti studenty různého sociálního i národnostního původu a náboženského vyznání. Všichni studenti i vyučující bydlí přímo v budově školy, kde se od pondělí do soboty účastní nejen výuky, ale také péče o společné prostory, věnují se zájmovým činnostem a hrám, a vytvářejí tak téměř rodinné prostředí. Běžné internátní studium v průběhu akademického roku je z organizačních důvodů určeno zatím pouze pro muže do 25 let s možností získání stipendia na ubytování a stravu, nicméně v rámci dvouměsíčních intenzivních letních kurzů latiny je studium umožněno i ženám a studentům všech věkových kategorií.

Mezinárodní význam akademie spočívá jednak v různorodém složení učitelského sboru a studentů, kteří se po skončení studia vracejí domů, kde mohou využít nabytých zkušeností, jednak v její publikační činnosti. Vydává totiž sérii učebnic latiny *Lingua Latina per se illustrata* (Ørberg, 1955, 1991, 2011b), které jsou založeny na přímé neboli deduktivní metodě výuky latiny. Navázal tak na progresivní hnutí ve výuce latiny, které se na počátku 20. století rozvíjelo ve Velké Británii (Jones, 1915; Rouse – Appleton, 1925). Důraz se klade na práci se souvislým a smysluplným latinsky psaným textem, respektive příběhem římské rodiny srozumitelným již od první věty „*Rōma in Italiā est.*“ Správná výuka jazyka by měla zaměstnat většinu smyslů a vést studenty nikoliv k překládání, aby porozuměli textu, ale k přímému a bezprostřednímu porozumění, tedy přemýšlení v latině, které je základní podmínkou kvalitního překladu. Vy-

---

²<http://www.vivariumnovum.net>

nikající výsledky v tomto ohledu dokumentuje zpětná vazba od některých vyučujících, např. PhDr. Lenky Dvořákové z Gymnázia v Arabské ulici v Praze, která uvádí, že „studenti snadněji proniknou i do obtížnějšího textu a lépe překládají.“ z poznatků *Pražského latinského kroužku* (viz níže) také vyplývá, že i přes značně omezenou hodinovou dotaci latiny na školách, tito studenti často dále pokračují v jejím studiu v České republice i v zahraničí. „Ve větách spíše než ve slovech se proto učí *Lingua latina per se illustrata*, což nejen umožňuje snazší a přirozenější zvládnutí latinské morfologie, ale především buduje vztah k lexiku – odchovanec této učebnice ví, že význam slov neurčují jejich definice v latinsko-českém slovníku, ale právě spojení a situace, v nichž se užívají. Jedinečnost této učebnice tkví rovněž v její univerzalitě – studenti bez ohledu na mateřský jazyk, bez ohledu na věk, bez ohledu na zaměření se učí podle jediné knihy. Latina se tak opět ujímá své tradiční úlohy, spojujíc vzdělance všech zemí i generací,“ jak v roce 2009 uvedl Ondřej Černý, tehdy žák, nyní absolvent Gymnázia Jana Keplera v Praze a v současnosti student programu *literae humaniores* na univerzitě v Oxfordu.

Ørbergovy učebnice se v devadesátých letech rozšířily do Spojených států amerických a do Itálie, kde se staly základem pro vydavatelství *Edizioni Accademia Vivarium novum*³. Škola i přidružené vydavatelství svým významem hned v několika směrech daleko přesahují italské hranice. Její absolventi se často snaží o reformu výuky latiny také ve svých domovinách. Škola vydává multimediální pomůcky pro výuku latiny (Miraglia, 2007), je přítomna na sociálních sítích Twitter⁴, Facebook⁵ a Youtube⁶, jejichž prostřednictvím tyto informace a pomůcky šíří do světa. Dalším významným nástrojem je pořádání lokálních seminářů i mezinárodních kongresů o humanismu a didaktice latiny, kterých se účastní mimo jiné stovky studentů a vyučujících z mnoha zemí včetně České republiky, např. mezinárodní kongresy a semináře *Latino sì, ma non così* na ostrově Procida u Neapole (1991), *Docere* v Montelle (1998), *Humanitas* v Neapoli (2007), *Litterarum vis* v Szegedu a Budapešti (2008), *Monumenta viaeque* (2010) a *Alea fati* v Římě (2011). Do výčtu mezinárodních aktivit akademie lze bezesporu zahrnout také *Výzvu k zapsání starořeckého a latinského jazyka na seznam nehmotného kulturního dědictví UNESCO*⁷, kterou do 31. ledna 2012 podepsalo více než 8000 signatářů z celého světa.

Novinky na českých školách – příležitost ke změně.

Zpráva o Ørbergových učebnicích pronikla do České republiky vzápětí po kongresu *Docere* (Mouchová, 2000). Jejich rozšíření je však spojeno až s vysláním studentů pražské a brněnské univerzity na studia do *Akademie Vivarium novum* a s účastí českých studentů i pedagogů na kongresech a seminářích v Praze, Itálii a Maďarsku (Čepelák, 2007; Honč, 2007; Marek, 2006,

³<http://www.vivariumnovum.it/edizioni>

⁴<https://twitter.com/#!/vivariumnovum>

⁵<http://www.facebook.com/pages/Accademia-Vivarium-Novum/120613064634471>

⁶<http://www.youtube.com/user/vivariumnovum>

⁷<http://www.vivariumnovum.net/unesco/>

2008, 2009; Prokop, 2010). Zatím poslední aktivitou v tomto směru byla cesta vyučujících *Akademie Vivarium novum* na Moravu v dubnu 2011. Její součástí byly přednášky a semináře pro studenty Ústavu klasických studií FF MU a setkání s vyučujícími i studenty Klasického a španělského gymnázia a Biskupského gymnázia v Brně. Všechny tyto aktivity by však byly nemyslitelné bez několika iniciativ absolventů *Akademie Vivarium novum* a studentů pražské a brněnské filozofické fakulty.

V roce 2006 založila skupina čtyř studentů FF UK a zároveň absolventů studia v *Akademií Vivarium novum* neformální sdružení studentů a příznivců latiny. Mezi jeho zakládajícími členy jsou také autoři tohoto článku. Cílem spolku je pěstovat aktivní používání latiny, dále tuto dovednost zdokonalovat a šířit efektivnější metody výuky latiny na českých gymnáziích. *Circulus Latinus Pragensis* neboli *Pražský latinský kroužek* (dále *CLP*)⁸, jak bylo sdružení pojmenováno, pořádá setkání vedená v latinském jazyce a prostřednictvím svých webových stránek a skupiny „Přestaňte sekat latinu – naučte se latinsky!“ na sociální síti Facebook⁹ zajišťuje informovanost o akcích souvisejících s klasickými studii u nás i v zahraničí. Vzápětí po svém vzniku v roce 2006 inicioval *CLP* každoroční hromadné objednávky učebnic *Lingua Latina per se illustrata* pro česká gymnázia i jednotlivce. Od roku 2006 tak bylo dovezeno do České republiky více než tři a půl tisíce učebnic pro potřeby více než dvaceti českých středních škol v čele s Akademickým gymnáziem Štěpánská a Gymnáziem Arabská v Praze, Katolickým gymnáziem v Třebíči a Klasickým a španělským gymnáziem v Brně-Bystrci. Výsledkem činnosti kroužku bylo také vydání české verze příručky pro studenty *Latine disco* se slovníkem (Ørberg, 2011a).

Pražskému latinskému kroužku se svým založením podobá *Colloquium Latinum Masarykianum*, neformální skupina studentů a vyučujících latiny z Masarykovy univerzity v Brně, která vznikla v roce 2010 po univerzitní exkurzi do *Akademie Vivarium novum* v Římě.

Na podzim roku 2006 vznikl také divadelní soubor *LVPA*¹⁰, který je složen převážně ze studentů Ústavu řeckých a latinských studií FF UK v Praze. v témže roce se v Praze uskutečnil také mezinárodní seminář živé latiny, utužily se kontakty s italskou *Akademií Vivarium novum*, rozšířila se výuka živé latiny na pražské univerzitě a činný byl i divadelní soubor *Lauriger* zaměřený na jezuitské školní divadlo.

Divadelní představení spolku *LVPA* se začala reprizovat na setkáních vyučujících latiny, vysokoškolských i středoškolských studentů nejen v Praze, ale také v Brně, Ostravě a Opavě. O činnosti souboru a významu divadla ve výuce latiny pojedná v následující části našeho příspěvku kolega Bořivoj Marek, autor scénářů téměř všech jeho představení a filmů.

---

⁸<http://circulus.xf.cz/www>

⁹<http://www.facebook.com/groups/101018407090/>

¹⁰<http://www.lvpanostra.net/>

Má latina na českých školách budoucnost?

Situace latinského jazyka na českých školách je sice vážná, není však bezvýchodná. Bude-li české prostředí pružně reagovat na zdravé trendy, které se prosazují v zahraničí, a naleznou-li aktivní učitelé podporu u svých nadřízených a kolegů, bude mít latinský jazyk i v budoucnu velký význam pro zdravý osobnostní vývoj českých studentů. Jedině patřičný vzdělanostní rozhled, orientace v současnosti i dialog s vlastní minulostí totiž mohou být zárukou samostatného myšlení a opravdové tolerance, která je založena nikoliv na lhostejnosti, ale na znalosti vlastní kultury a úctě k jiným. Proto věříme, že latina znovu vstane z mrtvých a že se, abych parafrázoval již dříve zmíněný výrok, opět ujme své tradiční úlohy, spojujíc lidi různých zemí, vyznání a generací.

Schola ludus neboli zpráva o využití (autorského) latinského divadla při výuce latiny

(Bořivoj Marek)

„*Actiones scenicas et teatrales, comoedias praesertim, non ignoramus a quibusdam scholis arceri: retineri tamen eas et (ubi nullae sunt) introduci suadent bonae rationes. Primum enim per actiones id genus quasi publicas in spectatorum teatro exercitatur humanum ingenium ad alacritatem potentius quam id ullis admonitionibus aut etiam tota disciplinae vi obtineri queat. Unde fit, ut res memorabiles quaecunque facilius memoriae imprimantur ad vivum sic repraesentatae quam auditae tantum aut lectae: faciliusque sic addiscantur multi versus atque sententiae integrive libri quam separata maceratione longe pauciores...* – Je nám velmi dobře známo, že se některé školy brání provádění scénických představení a divadelních her, a to zejména komedií. Existují však dobré důvody, proč představení zachovávat a zavádět i tam, kde dosud nebyla. v první řadě se prostřednictvím tohoto druhu veřejných výstupů, jež se konají v divadle před zraky diváků, budí v lidské mysli zájem o určitou věc mnohem účinněji, než kdyby se tak dělo všemožnými poučkami či dokonce výkladem celé příslušné nauky. Tímto způsobem se totiž cokoliv určené k zapamatování snáze vrývá do paměti, protože se vnímá jako cosi živého a nejen pouze jako vyslechnutá či četbou získaná znalost: lze se tak snáze naučit velkému množství veršů, frází, pouček, ba dokonce celým knihám, kdežto vyčerpávající studium v ústraní k takovému výsledku zdaleka nevede...“ Tak píše Jan Amos Komenský v dopise adresovaném významným mužům majícím na starost školu v maďarském městě Sárospatak (Blatný Potok), kde po určitou dobu působil. Tento dopis je jednou z předmluv ke Komenského dílu *Schola ludus* (Komenský, 1957c [1657]).

Následující jeho mínění spíše intuitivně než pod vlivem četby jeho rozsáhlého pedagogického díla, rozhodli jsme se inscenovat před několika lety na jednom ze sezení *Pražského latinského kroužku* jednoduchý latinský text. Sezení bylo tehdy věnováno začínajícím studentům latiny, kteří projevíli zájem i o její živou podobu. Zvolili jsme proto četbu jednoduché pohádky *De Rubra Mitella* (Třeska, 1941). Tato latinská obdoba pohádky o Červené karkulce se nám zalíbila natolik, že jsme se ihned pustili do přípravy její divadelní podoby, jež měla po několika změnách textu nést název *De Rubra Cuculla* (výraz pro pokrývku dívčiny hlavy jsme přizpůsobili antickým oděvním reáliím. Děti i dospělí skutečně někdy nosívali jakousi kápi [*cucullus*]). a již během zkoušení a dalších příprav tohoto našeho prvního scénického počínu jsme se setkali s několika jevy, jež opět velmi výstižně popisuje *učitel národů* a které jsme pak v plné síle mohli pozorovat během zkoušení dalších, složitějších a v tomto případě již autorských her (citace jednotlivých bodů vztahujících se ke školním hrám pocházejí z dalšího dopisu zařazeného v úvodu Komenského díla *Schola ludus* [Komenský, 1957c (1657)]. Dopis je tentokrát adresován amsterodamským politikům a mecenášům. Komenský v něm vlastně cituje jednotlivé body, jak je zformuloval již v knize *Novissima linguarum methodus* [Komenský, 1989 (1648),

s. 308-311]).

„*Primum in lusu quod oblectat, motum esse dico.* – Za první věc, která při hře přináší potěšení, považuji pohyb.“ Komenský upozorňuje na to, že touha po pohybu je vlastní všemu živému. Je však všeobecně známo, že mnozí studenti, především filozofických fakult, na tuto vrozenou touhu jaksi pozapomínají a vystačí si s pohybem nutným k otáčení stran knih, slovníků a skript. Bylo tedy nesmírně příjemné, že se podařilo „rozhýbat“ některé z kolegů, kteří jsou k onomu „filozofickému“ pojetí pohybu značně náchylní. Naše hry nejsou dlouhé, ale o akční situace v nich nebývá nouze, a tak *motus oblectavit histriones*, když vytvářeli „pochodující stromy“ v lese, utíkali před vlkem, prosekávali růžové křoví, házeli druidu („ženská obdoba“ galských kněží, druidů [jinak též ježibaba z pohádky O perníkové chaloupce]) do pece, hledali po světě zlatovlasou nevěstu pro císaře Nerona či unášeli Sabinky. Věříme, že takový druh pohybu jim radost jistě přinesl. Podobnou potěchu z živé akce lze bezesporu pozorovat i u středoškolských studentů, s nimiž bohužel není možné pro nedostatek času a příliš nízkou hodinovou dotaci latiny nastudovat tak rozsáhlá latinská dramata, jaká připravujeme s kolegy na FF UK. i s gymnazisty však během roku nacvičujeme různé dramatické dialogy, v nichž je pochopitelně také prostor pro pohybové vyjádření.

„*Secunda in lusu oblectatio a spontaneitate est.* – Druhé potěšení ze hry spočívá v nenucenosti.“ Komenský se v tomto případě soustřeďuje na vůli a touhu každého účastníka hry účastnit se divadla. Nikoho nelze nutit, aby se divadlu věnoval, je třeba, aby touha hrát či se jinak podílet na přípravě představení vyvěrala z nitra jednotlivých zúčastněných. a je radost pozorovat jak u členů našeho divadelního spolku *LVPA (Ludi Variantur, Plausus Augetur)*, tak u studentů pražského Akademického gymnázia jejich zápal. Tam jsme se ani nepokoušeli vnucovat nacvičování scének všem studentům ve třídě. Ti, pro něž je latina jen nutným zlem, které musejí tak či onak přežít, většinou nemívají porozumění ani pro podobnou aktivní práci v tomto jazyce. Naštěstí je však stále i dostatek těch, kteří jsou přesvědčeni o opaku a aktivnímu přístupu k mrtvému (přijmeme-li toto v jistém ohledu sporné označení) jazyku se nikterak nebrání.

„*Tertia in lusu oblectatio a societate est.* – Třetí potěšení ze hry vyplývá z její společenskosti.“ O přirozené lidské potřebě vyhledávat přátelský kolektiv, nebo společnost alespoň jednoho spřízněného člověka asi není třeba rozsáhle pojednávat. Stačí nám například Senekův postřeh: „*Nullius boni sine socio iucunda possessio est.* – Vlastnictví žádného dobra není příjemné, pokud je s někým nesdílíme.“ (Sen. *epist.* 6, 4).“ Společné tvoření a zkoušení dramát je bezpochyby příjemné a přispívá k výše zmíněnému nadšení ze společné tvorby, z možnosti sdílet s přáteli, kolegy či spolužáky snahu o tutéž věc, mít společný cíl. K němu vede cesta vystavěná na společných setkáváních s těmi, s nimiž nás těší se setkávat a pobývat. To snad platí pro náš divadelní spolek a ve většině případů i pro skupinky studentů na gymnáziu, kde se třídní kolektiv společným zkoušením utužuje, což jistě nemůže být studiu na škodu.

„*Quarto iucunditatem ludo praestat concertatio seu de victoria certamen.* – Za čtvrté činí hru příjemnou zápolení neboli soupeření o vítězství.“ Zdravý agonální duch, tak typický pro Řeky, kteří stáli u zrodu evropské dramatické tradice. i on se uplatňuje při jakýchkoliv inscenačních pokusech. Nejde snad ani tak o zápolení mezi jednotlivými aktéry představení, třebaže určitou snahu zahrát tak dobře (ne-li lépe) jako spolužák je jistě možné vypořádat, především ve středoškolském prostředí. Tam se rovněž nepochybně projevuje úsilí chlapecké části ansámblu zaujmout část dívčí (a de facto i vice versa). To vše bývá většinou ku prospěchu věci. Soutěživost a úsilí o vítězství se však v divadelním kontextu týká spíše zdárného a úspěšného provedení hry před publikem. K tomuto cíli směřují veškeré snahy souboru a pocit, že představení přineslo divákovi něco prospěšného, krásného či dobrého, je silným motivem pro svědomitou a nadšenou přípravu hry. Nelze asi popřít, že pro část středoškolských studentů může být cenou za vítězství dobrá známka navíc a jejich divadelní úsilí je motivováno touto vidinou. Věřme ale, že to není motivace jediná.

„*Quintum quod ludum facit iucundum ordo est quem collusores fixis inter se legibus certis observare tenentur.* – Pátým prvkem činícím hru příjemnou je dodržování řádu, kterého se dociluje pevně stanovenými pravidly, jimiž se účastníci hry řídí.“ Komenského pozorování a vyvozené zásady se týkají vesměs mladších dětí, určitý řád, jistá pravidla a pevné vedení však musí mít každý herecký spolek, přestože právě lidé s hereckými snahami bývají mnohdy poněkud bohémského založení a například dochvilnost nepatřívá k jejich silným stránkám. Nicméně i oni musí projevovat alespoň elementární zodpovědnost, protože bez ní by se jakékoliv představení rozklíčilo. Zde má zřejmě středoškolský učitel jistou výhodu, neboť může do značné míry uplatňovat svou autoritu (má-li ji) a užívat dostupných kárných prostředků. Přehlednost a dobrá organizace během zkoušení pak jistě může přinést onen pátý Komenského bod příjemnosti.

„*Sextum quod ludicris amabilitatem conciliat est facilis addiscendi ea modus, meris constans exemplis et imitatione, regulis vero aut nullis aut paucis, occasionaliter tantum interspersis.* – Šestý prvek přinášející hrám půvab je jednoduchý způsob jejich nastudování. Ten spočívá v nenáročných příkladech a napodobování a pouze příležitostně a jen v malé míře (nebo vůbec ne) se přihlíží k předkládanému tématu.“ Tato zásada se v prostředí střední školy uplatňuje sama od sebe, neboť jak jsme uvedli výše, hodinová dotace a lingvistická připravenost studentů je bohužel obvykle taková, že do hlubších vrstev vyučovaného předmětu, tedy latinského jazyka a literatury, bohužel příliš proniknout nelze. Při nacvičování představení vycházíme z jednoduchých textů, necháváme repliky působit přirozeně a nepokládáme za nutné studentům vysvětlovat, proč je v dané replice takový a takový jev. Gramatika se stává klíčovou pouze v případech, kdy by její špatné pochopení vedlo k dezinterpretaci studovaného textu. Jazyk tak studenti vstřebávají přirozeně a podobně jako jazyky živé. U her, jež připravujeme s kolegy z VŠ, je situace trochu jiná. Díky tomu, že téměř všichni jsou studenty či absolventy latiny, mů-

žeme pracovat i se složitými texty. Zůstává však otázkou, zda má smysl nastudovat hru plnou ciceronských period a neobvyklého lexika. Příprava scénáře založeného na takových principech by jistě možná byla. Tak složitá hra ale vyžaduje pracnost a usilovné studium všech zákoutí latiny, pro tvůrce bezesporu prospěšné; ovšem leckterý divák (byť zdatný latinář) by se ve výsledném ztvárnění mohl snadno ztratit. Je třeba se smířit také s tím, že rozšířenost a někdejší téměř všeobecná znalost latiny je pryč a že publikum, které by takto komplexní a jazykově složitá hra oslovila, by bylo tak úzké, že by celkové úsilí věnované dramatu přišlo téměř vniveč. Hry, které nabízí ve svém díle *Schola ludus* sám Komenský, by patrně bylo velmi obtížné dnes přivést k úspěšnému životu, a to i na vysokoškolské půdě. Téměř totéž platí i o rozmanitých jezuitských školských dramatech, která svého času těšila široké publikum. Jezuitským a dalším barokním latinským hrám se u nás věnuje divadelní spolek *Lauriger*, kterému se díky skvělé přípravě a výpravě mnohdy podaří zaujmout i latinou nepoznamenané publikum. Nutným předpokladem pro plné vychutnání těchto představení je však připravený divák. Snažíme se proto vytvářet naše autorské hry v přístupné formě a užívat jednoduchého jazyka. Jejich námět bývá všeobecně známý (většinou se jedná o latinskou verzi některé z klasických pohádek – viz níže) a zorientovat se v nich nečiní divákovi obtíže. Cokoliv z tajů latinského jazyka se díky nim naši herci přiučí (a ze zpětné vazby vyplývá, že tomu tak v hojné míře je), je jen ku prospěchu věci a dalšího dramatického tvoření.

„*Tandem lusus remissionem quoque amat.* – a konečně hře prospívá rovněž dostatek odpočinku.“ Komenský nezapomíná ani na chvíle oddechu od zkoušek a příprav. Po nich je další práce znovu příjemná a účinná. Odpočinek od zkoušení je na střední škole dán přirozeně střídáním hodin a celkově krátkou dobou, která v záplavě dalších studijních povinností může být nacvičování věnována. V našem spolku *LVPA* také není o dobu odpočinku nouze, poněvadž frekvence našich představení je poměrně malá (každý rok nová hra obvykle se dvěma či třemi reprízami) a shánět ke zkouškám zaměstnané či pilně studující ochotníky bývá někdy dosti obtížné.

Komenský se domnívá, že jsou-li splněny všechny shora uvedené náležitosti, přináší *schola ludus* svým účastníkům nemalá dobra:

- 1) „*Format enim primum mentes ad sapientiam.* – Za prvé vede ducha k moudrosti.“
- 2) „*Format dehinc linguam ad universalem quasi Latini sermonis eumque purum et fluidum usum.* – Dále vede k nabytí téměř všestranné znalosti latinského jazyka a jeho čistého a přirozeného používání.“

S tím musíme souhlasit, neboť skutečně můžeme pozorovat, že jak středoškolští, tak vysokoškolští studenti si práci s latinskou divadelní hrou osvojují mnoho užitečných latinských frází a obrátů, učí se nová slova (v případě vysokoškoláků – možná spíše upevňují již nabytou slovní zásobu), vstřebávají příjemnou formou i reálie antického světa, nabývají znalostí literatury a dějin či do jisté míry poznávají způsob myšlení antického člověka. Jazykové znalosti,

jež práce s latinským dramatem může vytvořit, pak skvěle slouží při četbě originálních latinských textů. Alespoň částečně vžití myšlení v latině získané latinskou komunikací na jevišti tak pomáhá proniknout do způsobu latinského myšlení antického či jiného latinsky píšícího autora.

Zbývá dodat, jaké texty volíme ke zdramatizování. Ve středoškolském prostředí je výborným nástrojem kniha *Colloquia personarum* (Ørberg, 2010a). Tato sbírka dialogů doprovází Ørbergovy učebnice (viz výše v článku kol. Čepeláka) a obsahuje kratičké příběhy vycházející z učiva jednotlivých kapitol. Množství postav a rozmanitost situací velmi často přímo vybízí k inscenaci. Jednoduchých textů vhodných k dramatizaci je však mnohem více a je vskutku z čeho vybírat (viz bibliografii).

Divadelní spolek *LVPA*, jehož členy jsou studenti či absolventi studia latiny na FF UK, vytváří vlastní autorská představení (s výjimkou první hry *Parva Rubra Cuculla* – viz výše) na motivy známých pohádek či mytologických příběhů. Kromě latinské verze Červené karkulky tak vznikly hry *De casula ex crustulis curvatis extracta* (O perníkové chaloupce), *Rosaciola* (Šípková Růženka), *Aureola* (Zlatovláska) a *Romula sive pentameron Romanum* (soubor několika epizod z římské mythistorie). Z některých představení byla pořízena rovněž filmová DVD, která mohou také sloužit jako didaktická pomůcka při výuce latiny na středních školách (Vaníková et al., 2012). Filmy se podařilo představit také v České televizi (*Kultura s Dvojkou*) a v Českém centru v New Yorku.

A proč jsme si zvolili jako objekt dramatických snah zrovna pohádku? Na to by nám snad mohla dát odpověď slova Bohumila Hrabala a Egona Bondyho:

„... lidská imaginace do pohádek uložila všechny náboženské i filozofické symboly, ... v pohádkách tak jako v před Sokratovských mýtech splývají filozofie a náboženství s poezií. ... zjevení a nanebevstoupení jsou součástí pohádkového rituálu, ... pohádka je ten rovnostranný trojúhelník, ve kterém září nemrkající božské oko, ... „věc o sobě“ žije a okřívá v pohádce, ... jedině v pohádce lze být současně oběma nohama na zemi, a přitom se vznášet k nebesům, lze sestoupit do hlubiny moře i země, protože díky pohádce a poezii létat je tak snadné, díky pohádce můžeme jít sami sobě vstříc, míjet se a současně se sami sobě vzdalovat k protikladným horizontům. ... jedině v pohádce a mýtu je možné, aby člověk byl sám sobě darován a přitom omezen sudbou Sudiček, protože jedině v pohádce to, co je nad člověkem, je současně i v něm“ (Hrabal, 1986).

„Pohádka je prostor, v němž se skutečnost, v níž se nedá žít, opravuje do podoby, v níž se žít dá, či v níž bychom se domnívali, že můžeme žít, a chtěli žít. Pohádka vychází z tohoto světa, v němž žijeme neživotem, ale v tom je angažovaná, že nevytváří umělé ráje, ale rýsuje naději“ (Bondy, 1990).

Naším realistickým přáním tedy je, aby prostor pro divadlo byl v jakékoliv výuce latiny i nadále. Zřejmě nerealistické pak je přát si, aby se tento prostor ještě zvětšoval. Ale aspoň

doufat je snad dovoleno. Vždyť třeba už Friedrich Schiller říkal, že „člověk je člověkem pouze tam, kde si hraje.“ (*„Denn, um es endlich auf einmal herauszusagen, der Mensch spielt nur, wo er in voller Bedeutung des Worts Mensch ist, und er ist nur da ganz Mensch, wo er spielt.“* [Schiller, 2000]).

Literatura

- ALLEN, K. Latin lovers fight to keep the language in Ontario's schools. *Parentcentral.ca* [online]. [cit. 2010-10-28]. Dostupné z: <<http://www.parentcentral.ca/parent/education/schoolsandresources/article/911126--latin-lovers-fight-to-keep-the-language-in-ontario-s-schools>>
- APPLETON, R. B. *Ludi Persici*. London: Oxford University Press, 1921.
- ARNOLD, E. A. *Cothurnulus: three short Latin historical plays for the use of beginners*. London: G. Bell and Sons, 1912.
- BONDY, E. *3x Šaman Mníšek*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1990. ISBN 80-7038-203-1
- BURNELL, D. *Vesuvius and other Latin plays*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991. ISBN 978-0521409599.
- ČEPELÁK, J. Seminář pro učitele latiny v severní Itálii Colloqui/Colloqui - quod tu in docendo potes... , San Felice del Benaco, 8.–10. září 2006. *AVRIGA – ZJKF 49* [online]. 2007, s. 93-95. [cit. 2010-10-28]. ISSN 1211-3379. Dostupné z: <<http://circulus.xf.cz/www/COLLOQVI.pdf>>
- ČEPELÁK, J. Seminarium Latinitatis vivae diebus 31.07. – 06.08.2006 Pragae habitum. *AVRIGA – ZJKF 49* [online]. 2007, s. 89-92. ISSN 1211-3379. [cit. 2010-10-28]. Dostupné z: <<http://urls.ff.cuni.cz/seminarium/seminarium.htm>>
- ČEPELÁK, J. Lingua Latina per se illustrata a přímá metoda výuky latiny. In: POKORNÁ, B., ed. *Netradiční přístupy k výuce klasických jazyků*. Olomouc: FF UPOL, 2008, s. 28-32. ISBN 978-80-244-1918-3.
- Deutsches Statistisches Bundesamt (DESTATIS), *Zahl der Woche Nr.35 vom 04.09.2007 - Latein erlebt Renaissance in Schulen* [online]. Dostupné z: <http://www.destatis.de/jetspeed/portal/cms/Sites/destatis/Internet/DE/Presse/pm/zdw/2007/PD07__035__p002,templateId=renderPrint.psml>
- FÜRST, K. *Latinská cvičebnice pro třetí třídu gymnasií a reálných gymnasií*. Praha: I. L. Kober, 1946.
- HONČ, P. Humanitas. Convegno Internazionale sull'attualità dell'umanesimo. *Graeco-Latina Brunensia*. 2007, s. 156-157. ISSN 1211-6335.
- HRABAL, B. *Esej o Kytici*. In: ERBEN, K. J. a K. DVOŘÁK. *Znění zlatého zvonu*. Praha: Československý spisovatel, 1986, s. 215-221.
- JONES, W. H. S. *Via Nova, or the application of the direct method to Latin and Greek*. Cambridge: Cambridge University Press, 1915.
- KOMENSKÝ, J. A. *De reperta ad Authores Latinos prompte legendos et clare intelligendos facili brevi, amoenaque via, schola Latina tribus classibus divisa*. In *J. A. Comenii opera didactica omnia II/III*, Pragae: Academia scientiarum Bohemoslovenica 1957^a (1657), s. 113-134. Vydání z roku 1657. Dostupné z: <http://www.uni-mannheim.de/mateo/camenaref/comenius/comenius1/p3/Comenius_opera_3.1.html#s057>
- KOMENSKÝ, J. A. *Latium redivivum, hoc est, de forma erigendi Latinissimi Collegii, ceu novae Romanae Civitatulae: ubi Latina lingua usu solo ut olim, melius tamen quam olim, addiscatur*. In *J. A. Comenii Opera didactica omnia II/IV*, Pragae: Academia scientiarum Bohemoslovenica 1957^b (1657), s. 76-96. Dostupné z: <http://www.uni-mannheim.de/mateo/camenaref/comenius/comenius1/p4/Comenius_opera_4.html#s043>
- KOMENSKÝ, J. A. *Novissima linguarum methodus*. In *Johannis Amos Comeni opera omnia. Dílo Jana Ámose Komenského 15/II*, Praha: Academia 1989 (1648), s. 85-402. Vydání z roku

1657. Dostupné z: <http://www.uni-mannheim.de/mateo/camenaref/comenius/comenius1/p2/Comenius_opera_2.html#s006>
- KOMENSKÝ, J. A. *Orbis sensualium pictus. Die sichtbare Welt*. In *Johannis Amos Comenii opera omnia. Dílo Jana Ámose Komenského 17*, Praha: Academia 1970 (1659), s. 53-300. Online latinsko-anglické vydání z roku 1728. Dostupné z: <<http://www.gutenberg.org/files/28299/28299-h/28299-h.htm>>
- KOMENSKÝ, J. A. *Schola ludus seu Encyclopaedia viva, h. e. Ianuae linguarum praxis scenica*. In *J. A. Comenii opera didactica omnia. Tomus II. Pars. III*. Pragae: Academia scientiarum Bohemoslovenica 1957^c (1657), s. 831-1039. Vydání z roku 1657. Dostupné z: <http://www.uni-mannheim.de/mateo/camenaref/comenius/comenius1/p3/Comenius_opera_3.4.html#s468>
- LYNE, G. M. *Personae comicae*. Wauconda: Bolchazy-Carducci, 1992. ISBN 978-0865160316. *Marečku, podejte mi pero* [film]. Režie Oldřich LIPSKÝ. Československo: 1976.
- MAREK, B. Academia Vivarium Novum. *Auriga (ZJKF)* [online]. 2006^b, roč. 48, s. 61-64. ISSN 1211-3379. [cit. 2010-10-28]. Dostupné z: <http://circulus.xf.cz/www/index.php?option=com_content&task=view&id=41&Itemid=22>
- MAREK, B. Další aktivity spojené s živou latinou na ÚŘLS FF UK. In: POKORNÁ, B., ed., *Netradiční přístupy k výuce cizích jazyků*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008, s. 33-34.
- MAREK, B. De Seminario Pragensi. *Vox Latina* [online]. 2006^a, roč. 42, č. 166, s. 592-594. ISSN 0172-5300. [cit. 2010-10-28]. Dostupné z: <<http://urls.ff.cuni.cz/seminarium/seminarium.htm>>
- MAREK, B. Litterarum vis – Omnium gentium seminaria de litterarum virtutibus penitus intellegendis. *AVRIGA – ZJKF* [online]. 2009, č. 51, s. 103-105. ISSN 1211-3379. [cit. 2010-10-28]. Dostupné z: <http://circulus.xf.cz/Litterarumvis_Auriga.pdf>
- MEIHNARDT, P. *Lobby für Latein und Altgriechisch* [online]. Berlin: Deutscher Bundestag, 2010. Dostupné z: <http://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2010/30751804_kw31_klassische_sprachen/index.html>
- Memorandum Asociace učitelů klasických jazyků* [online]. [cit. 2012-1-4]. Dostupné z: <<http://circulus.xf.cz/www/memorandum.pdf>>
- MIRAGLIA, L. et al. *La via degli umanisti. Il metodo induttivo contestuale per l'apprendimento del latino. Documentario didattico* [DVD]. Montella: Edizioni Accademia Vivarium novum, 2008. Dostupné z: <<http://www.vivariumnovum.it/edizioni/index.php/Multimedia/La-via-degli-umanisti.html>>
- MIRAGLIA, L. *Nova via Latine doceo. Guida per gl'insegnanti. Parte I: Familia Romana*. Montella: Edizioni Accademia Vivarium novum, 2009. ISBN 978-88-95611-39-6.
- MOUCHOVÁ, B. Učebnice latiny Hanse H. Ørberga po půl století existence. *AVRIGA – ZJKF 42* [online]. 2000, č. 42, s. 60-63. ISSN 1211-3379. [cit. 2012-1-4] Dostupné z: <http://circulus.xf.cz/www/pul_stoleti.pdf>
- NEWMAN, M. L. *Easy Latin plays*. London: G. Bell and Sons, 1913.
- O'DONNELL, J. J. *Cassiodorus*. Berkeley: University of California Press, 1979.

- ØRBERG, H. H. *Lingua Latina per se illustrata. Colloquia personarum*. Roma: Edizioni Accademia Vivarium novum, 2010^a.
- ØRBERG, H. H. *Lingua Latina per se illustrata. Pars I – Familia Romana. Latine disco I. Příručka pro studenty se slovníkem*. 2. vydání. Praha: Jiří A. Čepelák, 2011^a. ISBN 978-80-260-0418-9.
- ØRBERG, H. H. *Lingua Latina per se illustrata. Pars I Familia Romana*. Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 1991. ISBN 87-997016-5-0
- ØRBERG, H. H. *Lingua Latina per se illustrata. Pars I Familia Romana*. Kolorované vydání. Roma: Edizioni Accademia Vivarium novum, 2011^b. ISBN 978-88-95611-09-9
- ØRBERG, H. H. *Lingua Latina secundum naturae rationem explicata*. Amsterdam: The Nature Method Language Institutes, 1955.
- PAINE, W. L. – MAINWARING, C. L. – RYLE, E. *Decem fabulae pueris puellisque agenda*. Oxford: Clarendon Press, 1923.
- PAXSON, S. *Two Latin plays for high-school students*. Boston: Ginn and Company, 1911.
- PETRARCA, F. *Francisci Petrarcae de remediis utriusque fortunae libri duo*. 5. vyd. Genavae : Esaias le Preux, 1613 (c. 1360).
- PROKOP, O. Monumenta viaeque. In honorem et memoriam Iohannis Ørberg. *AVRIGA – ZJKF* [online]. 2011, č. 53, s. 107-111. ISSN 1211-3379 ISBN 978-80-904945-0-3. [cit. 2012-1-4]. Dostupné z: <http://circulus.xf.cz/www/MV_ZJKF_AURIGA.pdf>
- ROUSE, W. H. D. – APPLETON, R. B. *Latin on the direct method*. London: University of London Press, 1925.
- SCHILLER, F. *Über die ästhetische Erziehung des Menschen*. Ditzingen: Reclam, 2000. ISBN 978-3150180624.
- SCHLICHER, J. J. *Latin plays for student performances and reading*. Boston: Ginn and Company, 1916.
- SEINEROVÁ, V. *Latina pro střední školy: 1. díl* Praha: Fortuna, 2009. ISBN 978-8073730437. *Škola, základ života* [film]. Režie Martin FRIČ. Československo: 1938.
- STROH, W. *Latein ist tot, es lebe Latein!: Kleine Geschichte einer großen Sprache*. München: List, 2007. ISBN 978-3471788295
- TŘESKA, K. *Latina pro studenty i samouky*. Praha: Jos. Hokr, 1941.
- ÚSTAV INFORMACÍ VE VZDĚLÁNÍ. *Statistická ročenka školství 2008/9: výkonové ukazatele* [online]. Praha: ÚIV, 2011 [cit. 2011-12-28]. Dostupné na: <http://www.uiv.cz>.
- VANÍKOVÁ, M. et al. *Rosaciola: latinský didaktický film na DVD*. Praha: FRVŠ, 2012.
- VANÍKOVÁ, M. et al. *Rosaciola/Liber discipuli*. Praha: FRVŠ, 2012.
- VANÍKOVÁ, M. et al. *Rosaciola/Liber magistri*. Praha: FRVŠ, 2012.
- Vyšší princip* [film]. Režie: Jiří KREJČÍK. Československo: 1960.